

Душан ИВАНИЋ
Филолошки факултет
Универзитет у Београду
dusan.div@gmail.com

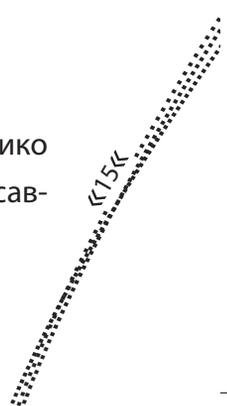
https://doi.org/10.18485/ikum_nbartulovic.2023.ch1

КЊИЖЕВНИ ИДЕНТИТЕТ(И) НИКЕ БАРТУЛОВИЋА

Сажетак: Југословенско национално опредељење Н. Бартуловића је потврђено његовим књижевним и политичким дјеловањем. Вођен идејом културног јединства југословенских народа, Бартуловић ради на успостављању идентитета југословенске нације. У књижевним чланцима пише о ауторима словеначке, хрватске и српске традиције. По пресељењу у Београд врло је активан у културном животу: уредник више листова, сарадник *Лейбойса Мајице српске* и *Српској књижевној гласника*, аутор издања романа и збирки приповиједака. „Протјеривање“ југословенске традиције последице распада СФРЈ из културе сјећања не може оспорити постојање те традиције и њене трагове у нашем времену. Као приповједач Бартуловић је у натуралистичким сликама људи и прилика тијесно везан за завичајни простор (близак Матавуљевим приморским мотивима), док у београдским темама прелази у фантастику, пуну сатиричних алузија и инвектива на савремено друштво. По аутору, Бартуловићево дјело је жив примјер повезаности књижевности Срба и Хрвата и њиховог југословенског оквира, те један од путоказа ка превазилажењу њихове савремене неповезаности и нетрпељивости.

Кључне ријечи: Бартуловић, књижевност Срба и Хрвата, југословенство, Андрић, приповједач

Тешкоћа око ове умножене једнине или обједињене множине у наслову је што Нико Бартуловић својим опредељењима, дјеловањем и дјелом заправо превазилази сав-

ремене дилеме и опредјељења историчара књижевности и културе Срба и Хрвата. Рођењем Хрват, определилио се као Југословен (Југославен), дјеловао и живио с увјерењем да се ствара (и да постоји чак) и југословенска нација и југословенска књижевност. У данашње доба хоће (хоћемо) да га смјесте (смјестимо) у српски или хрватски одсјек, или да се прогласи отпадником и издајником. Тиме се заправо интерес или видик савремености премјешта у прошлост, немилосрдно нарушавајући њену изворност или право стање ствари.

Један свој идентитет, свој завјет, Бартуловић посвједочује и непосредно и посредно: говорећи поводом смрти Томаша Масарика, творца Чехословачке Републике, подсетиће на домаће „велике традиције, – на традиције Косовског жртвовања, Светог Саве, Гргура Нинског, Трубара, Доситеја и Штросмајера“ (Бартуловић 1937: 14). Та визија југословенске културе није била само утопија. С промјенљивим интензитетом живјела је од двадесетих до осамдесетих година 20. вијека (и раније): најмаркантнији представници свих југословенских народа – а за вријеме социјалистичке Југославије и Македонаца, били су у школским програмима, у читанкама и историјама југословенске књижевности, и у јавним манифестацијама.

Не улазећи у национални или политички идентитет Нике Бартуловића, рачунамо на књижевне аспекте тога идентитета. Кад сам образлагао укључивање Нике Бартуловића у *Књижевност Српске Крајине*, заправо „Књижевни рад Срба у Хрватској“ (како је своју књигу назвао Станко Кораћ), напоменуо сам да привремено тријумф југословенске идеје и углед Србије током и после Првог свјетског рата проширује круг српски оријентисаних писаца у претежно хрватским и католичким културним зонама. Они се вежу непосредно за српску књижевност или за српско-хрватски културни простор, иако изворно не припадају књиже-

вном наслеђу крајишких Срба.¹ У тај сам круг, поред Иве Ћипика и Сибе Миличића, укључио и Нику Бартуловића, једног од водећих људи југословенске националне омладине пред Први свјетски рат и током рата. Он је од првих дана свог књижевног и публицистичког рада био вођен идејом културног јединства Југословена, а нарочито по оснивању Државе Срба, Хрвата и Словенаца и преименовања у Краљевину Југославију. То потврђују и чланци о дјелима и личностима Ивана Цанкара, Ђуре Димовића, Мирка Королије, Отона Жупанчича, или поводом годишњица Симе Матавуља, Динка Шимуновића, Виктора Цара Емина. Његови публицистички списи посвећени су понајвише идеји осамостаљења југословенских народа од Хабзбуршке монархије (*Од револуционарне омладине до Орјуне*, Сплит 1925). У предговору *Јагранској анџолоији* говори о приморским Југословенима и о ширењу приморског менталитета међу југословенским племенима, рачунајући на што већу повезаност између југословенских регија. У Бартуловићевој животной идеологији и дјеловању био је рад на „југославизацији“ словенских „племена“ (а то значи: стапању племена у један народ, у нацију). Чедомир Вишњић му је у поговору издању романа *Глас из јорућеі ірма* дао атрибут **апостол југословенства**, а тај атрибут је Бартуловић додијелио Јовану Скерлићу (*Књижевни јуі*, 15. марта 1918).

Бартуловић је у српску књижевност ушао преко југословенског опредјељења, службе у Београду, уређивања листова и часописа, сарадње у *Српском књижевном іласнику*, издања Сабраних дела, издања у Српској књижевној задрузи. Заступао је идеју о „натплеменској“ књижевности и о Југословенима као нацији, те би на њега требало гледати као на припадника те нове, југословенске „националне“ књижевности. Под тим атрибутом претендовало се на укупно књижевно наслеђе југословенских народа. Шта

1 Д. Иванић. *Књижевност Српске Крајине*.

је друго *Југословенска књижевност* П. Поповића (1917, 1919), или, неколико деценија потом, *Југославенска књижевност* Антуна Барца (1954)? Или толико приручних књига, за школу, све до 1991, а можда и касније. Методолошки, научни проблем је био у томе што су се паралелне, истовремене, а неповезане, често и разновремене појаве покушале видјети као дио органске цјелине или органске везе, а до таквих веза је долазило тек од доба Копитара и Вука, односно илирства, заједничког правописа и јачања идеја југословенства, без обзира на ране мисли Доситеја Обрадовића (и његовог сљедбеника Павла Соларића) о језичком заједништву народа подијељеног вјером. Павле Поповић чак тврди да од 1850. године „имамо једну књижевност, са једним језиком [...] и све се слило у праву националну књижевност“ (Поповић 1919: 196). То што се природно повезивало и стапало без обзира на различите државе (Аустрија, Турска, кнежевине Србија и Црна Гора, па Босна као дио Турске царевине), ево се, већ тридесетак година распада захваљујући државама насталим нестанком Југославије. Једни над тим ликују, други јадују!

Није ствар у различитим именима за очито **заједнички** језик (како би рекла Сњежана Кордић), или „наш језик“, како су били насловљавани језички часописи некада, већ у међусобним односима националних књижевности на том заједничком језику: данас једна за другу слабо зна и слабо мари, у школским националним програмима нема писаца других југословенских нација, свађа се око њихове припадности, а што је још горе – бришу се подаци о узајамним односима и утицајима. Док је некада Павле Поповић *Југословенском књижевношћу* настојао да укаже на везе између књижевности југословенских народа (и кад су те везе биле тешко доказиве), у нашим деценијама се и оне везе које су биле несумњиве – ниподаштавају или игноришу.²

2 Рјечит је овај податак: у *Усменој и њучкој књижевности* М. Бошковић Стули и Дивне Зечевић, из 1978. године, у регистру имена најзаступљенији је Вук Караџић, а у *Повијести хрватске усмене*

Методолошко је питање може ли се као књижевноисторијски алотроп прихватити постојање југословенске књижевности, или у најмању руку – српскохрватска / хрваткосрпска књижевност, српска или хрватска, хрватска или српска (једног дана ће настати таква књижевноисторијска студија, не попут оне Павла Поповића, већ која ће описати реалне везе у књижевности Срба, Хрвата, Словенаца, Краљевине Југославије и Југославије за вријеме Комунистичке партије). Посебно се то тиче књижевности Срба и Хрвата: заклињали смо се да је књижевност **умјетност ријечи**, па би језичка заједница двају народа подразумевала и заједницу њихових књижевности. И то се знало и у филологији и у књижевности. Још је Јаков Микаља (Blago jezika slovinskoga ili Slovník u Komu izgovarajuse rjeci slovinske Latinski, i Diacki, 1649) тврдио да се најчистије говори у Босни, очито с представом о простору „словинског“ језика (није га звао ни српским ни хрватским, већ словинским, а на латинском – илирским). Ту је заједницу касније препознао Доситеј Обрадовић, а потом Копитар, Вук, Шафарик, Бечки договор и учени филолози (Даничић, Јагић, Новаковић); њу је ојачала заједничка држава, али је у наше доба надјачао том вишевековном стању и увјерењу растур заједничке државе и оснивање националних држава. Подсјетимо се, за сва та времена говорници и писци тога језика живјели су у више држава и провинција. Кад су изишли из заједничке државе, више не говоре о језичком и књижевном заједништву, или, тачније, они који говоре не добивају подршку својих држава и њених филолога. Упркос томе, становиште прошлости наводи нас да прихватимо (неко и невољко и с дистанцом), српскохрватску књижевну и језичку заједницу као историјску и (па и савремену) реалност, или могућност.

књижевности Стипе Ботице (2013), аутора који има студију о Вуку у хрватској периодици, објављену 80-их година, Вука нема уопште у регистру! Шта се десило у међувремену, знамо?

К19К

Без обзира у коју га заједницу стављали, Бартуловић се остварује у језику који осјећамо и држимо средством естетског и комуникативног обликовања текста. Очекивало би се да и компетентан српски и хрватски читалац његове текстове вреднује на основу тих чинилаца. Бартуловићев став, у чланку о Матавуљу (да су „Хрвати и Срби у Далмацији апсолутно иста крв и иста ћуд; и ако сада има међу њима разлике, да је она вештачка и злосретна“), не говори толико о реалности колико о његовом настојању да оправда изградњу југословенског идентитета двају разноимених народа. Он непогрешиво бира Матавуљеве врхунце: „Пилипенда“, „Ошкопац и Била“, „Поварета“ – једне имају „чар легенде“, друге „чар сентименталне баладе“ („Поварета“), а за надимке у роману *Бакоча фра Брне* вели да „кажу више неголи читаве исписане стране“, додајући сочност фразе и музикалност. По њему, Матавуљ је оставио „лепи број дела, којима ексхумације не треба, и која још и данас кажу нама оно што су казивала савременицима“, што је код њега добро: „није имало шта ни да се застари, ни да се отуђи“.³ – То је, ако не дословно, поновио и Иво Андрић, Бартуловићев пријатељ из затворских (а вјероватно и каснијих) дана.⁴ (Дакле, у теми о Андрићу и Бартуловићу могла би се додати и ова фуснота.) И у другим текстовима о књижевности Бартуловић се показује као врстан аналитичар и портретиста (нпр., „О Мирку Королији“).⁵

По личном опредјељењу Бартуловић је југословенски писац, по језику својих дјела српски и хрватски, српскохрватски или хрваткосрпски. Писао је о југословенској

3 Н. Бартуловић. „О 25-годишњици Матавуљеве смрти“. *Српски књижевни тласник*, 1934, 41/1, 27–32.

4 Говорећи како су књижевна дјела „на сталној проби времена“, а да „Матавуљево књижевно дело спада у она која тих проба не треба да се боје“, Андрић додаје: „Свако ново прочитавање његове приповетке испадало је за мене увек тако као да ја полажем испит пред мојим писцем, а не он преда мном“ (И. Андрић. *Есеји II*, 152).

5 Попис дијела Бартуловићевих критичких и полемичких текстова: *Bibliografija rasprava, članaka i književnih radova. I. Nauka o književnosti*, A–K. Zagreb MCMLVI. Izdanje i naklada Leksikografskog zavoda FNRJ.

књижевности као цјелини већ пред Први свјетски рат. С обзиром да је геополитички био везан за Србе у Хрватској, укључио сам га у *Књижевност Српске Крајине* (1998), али је неспорно да је и дио српске књижевности у цјелини, по својим издањима у Београду (Српска књижевна задруга, Издавачка књижарница Геце Кона), сарадњи у периодици, уређивању београдских листова и часописа (*Јавност, Круї, Вигици*), што му не потиरे ни други идентитет, припадност хрватској књижевности, макар га неразложно оптуживали за антихрватство. Стављати га у Прокрустову постељу национализације, српске или хрватске, увијек води искривљавању стварног стања.

Једно је говорити о књижевнику Ники Бартуловићу, друго о политичару и публицисти. Несумњиво је да се та три елемента у књижевним дјелима испољавају у темама, мотивима, тенденцијама. Мада му се приписује политизација у књижевним дјелима, она није видљива кад прича о људима и приликама свога краја, Стариграда и Сплита. У избору необичних јунака, ситуација и колективних / групних сцена, подсјећа на Матавуља и његове приморске приче. Није му стран ни хумор, отворен за апсурд, ни груб преокрет ситуације и настране карактерне појединости у јунака, нити социјално понижени и остављени, освијетљени присуством смрти („Љубав на одру“). Необична је и дубина љубави, посредника општег разумијевања у вријеме колективних несрећа и нетрпељивости („Издајство Илије Берића“). Од мрачних јунака, инкарнације демона куге, до озарености смрћу као спасењем, Бартуловић је умио да дође до изузетне теме, да тему развије у необичне ситуације и веже с одговарајућим ликовима. У приповиједи „Мартин Лијун и Бартић Бат“, први лик, настран пијанац, изопштен из своје средине, враћа јој се сахрањивањем мртваца за вријеме куге. У једном случају покушава сахранити „живог мртваца“ из богате породице (Бартића Бата), и то га одвоји од старог посла. Оживјели Бат, међутим, психички пропада: почиње стална веза између њега и Лијуна.

Мотив подсјећа на Матавуљеве јунаке из *Пошљедњих вишезова*, с мање хумора, али с гротескнијим сценама и ликовима.⁶

Мотив декласираног, дегенерисаног јунака није новост, већ продубљење његовог психолошког устројства унутар одређеног социјалног слоја или (микро)средине. И ту је Бартуловић осјетио литерарни изазов, гдје је могао имати обрасце у Матавуљу (нпр. његово „Сеоце“), али и у Станковићу и његовим „божјим људима“. Радње везане за мале, затворене средине, породице, жене и мужеви, свађе и породично насиље (насиље и љубав, садомазохизам), саопштене су с хладном објективношћу („Ковачева субота“). С друге стране је „Жупников смијех“, гдје јунак приче оличава непресушну животну радост (подсјећа на Андрићеву приповијетку „Проба“), или „Ђованина“, са епизодама еротске раскалашности и љубоморе, опсједнутости жељом међу мјештанима-мушкарцима и непријатељством међу женама (до покушаја каменовања). Овом кругу оригиналних мотива и приповједачке вјештине може се прибројити и приповијетка „Три дивна друга“ (*Приповијетка*, 1938), у духовито-заједљивом и свадљивом дијалогу трију пријатеља, подсјећајући на Игњатовићеву „Вечеру на пароброду“ (коју Бартуловић свакако није могао читати).

Има један круг приповиједака које излазе из приморско-острвског и континенталног залеђа. С радњом у Београду, оне иду ка фантастици. У једној је удвајање идентитета, отјеловљење младалачког лика као некадашњег *ја* главног јунака, председника управног вијећа банке, финансијског генија, како су га видјели службеници. То младалачко *ја* узима огроман новац с потписом и одобрењем главног јунака („Незнанац у Индустијској банци“). Још је необичнија приповијетка „Хипотетикон“: појавила се теза утицајног публицисте да се изнад низа истакнутих личности и значајних дјела и догађаја

⁶ Двије Бартуловићеве приповијетке („Мартин Лијун и Бартић Бат“ и „Издајство Илије Берића“) ушле су у антологију *Приповијетка српских писаца из Хрватске*, са освртом на Бартуловића, стр. 22.

налази нека персоналност, личност, која не постоји, и то је њен највећи успјех (уз низ иронично-сатиричних слика из београдског живота).

Несумњиво је у самом врху вриједности унутар Бартуловићевог опуса ауто-биографски роман *Мој пријатељ Тонислав Малвасија* (Београд 1940): јунак золинске врсте, јаких, патолошких страсти и сложеног моралног профила, врло је рељефно оцртан. Са стварним личностима као предметом приповиједања и радње, то готово и није роман (стварна је и насловна личност, и ауторови пријатељи – југословенски националисти у аустријским затворима: Иво Андрић, Оскар Тартаља, Јерко Чулић, Маја Нижетић и др.), али директна ријеч јунака, или њена парафраза, и ауторови коментари, отварају простор романескности. Необичан тип карактера, између патолошких страсти и алтруизма (у затвору, у понашању према политичким затвореницима). У критици је дјело примљено с озбиљним признањима и похвалама (Исидора Секулић га је назвала „јаким романом“;⁷ Живомир Младеновић снажном и занимљивом књигом⁸), а изгледа да је утицало и на судбину неких Андрићевих замисли у *Проклејој авлији* и затворским темама (Ж. Ђукић Перишић, И. Тартаља⁹). Судбину свог јунака Бартуловић је завршио сликом узорног мужа и оца. Колико је ту било биографског, а колико Бартуловићевог повјерења у човјека, тешко је рећи. У предговору *Велеиздајнику* Оскара Тартаље, написао је: „I prije su pustošile zemlju kužne bolesti i vladala vremena korupcionističkih Apokalipsa, ali su nove generacije polazile uvijek iznova u potragu za plemenitim svijetom neproračunanih zanosa, ideala и samopožrtvovanja“ (Тартаља 1928: 5). У тој је реченици сав Нико Бартуловић, у том племенитом цвијету, као личност.

7 И. Секулић. „Мој пријатељ Тонислав Малвасија. Приповетка Ника Бартуловића“, 619–624.

8 Ж. Младеновић. „Мој пријатељ Тонислав Малвасија“, 294–296.

9 Ж. Ђукић Перишић. *Кавалер Свејој духа*; И. Тартаља. „Силуета затвореника из 1914“, 207–211.

Волио бих кад би овај скуп за нашу књижевност и њену историју допунио оно што је Никола Жутић (2010, 2011) учинио као историчар (независно од његових политичких побуда) за укупно дјело Нике Бартуловића (публицистичко, политичко, књижевно). То дјело је примјер повезаности књижевности двају народа и њиховог југословенског оквира. За сада је неизвјесно да ли опомиње на превазилажење искључивости и нетрпељивости у томе оквиру.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Андрић, Иво. *Есеји II*. Сабрана дела Иве Андрића, 13. Београд – Загреб – Сарајево – Љубљана – Скопје: Просвета – Младост – Свјетлост – Државна založba Словеније – Мисла, 1976, 152.

Бартуловић, Нико. „Govor izrečen na svečanoj komemoraciji T. G. Masaryka: priređenoj u velikoj sali Kolarčeve zadužbine, na dan sahrane predsednika Masaryka, 21. septembra 1937, od Saveza Jugoslovensko-čehoslovačkih liga u Jugoslaviji“. U Beogradu: Savez Jugoslovensko-čehoslovačkih liga, [1937?].

Ђукић Перишић, Жанета. *Кавалер Свештог духа*. Београд: Задужбина Иве Андрића – БИГЗ, 1992.

Жутић, Никола. *Нико Бартуловић: римокаџолик чеџник: од либерала-анџиклерикалца и анџикомунисте до равноорца-анџифашисте*, књ. 1. Земун: Српска радикална странка, 2010; *Идеолоџија и џолиџика Нике Бартуловића: књиџе, чланци, криџике и џолемике 1911–1935*, књ. 2/1. Земун: Српска радикална странка, 2010; *Идеолоџија и џолиџика Нике Бартуловића: чланци, криџике и џолемике 1935–1941*, књ. 2/2. Земун: Српска радикална странка, 2010; *Исторџиско у књижевностџи Нике Бартуловића: ауџиобиоџрафско идеолоџско-џолиџичко у романима, драмама и џриџовџеџкама 1918–1941*, књ. 3. Земун: Српска радикална странка, 2011.

Иванић, Душан. *Књижевностџ Срџске Краџине*, Београд: БИГЗ – Чигоџа штампа, 1998.

Младеновић, Живомир. „Мој пријатељ Тонислав Малвасиџа“. *Летџоџис Маџиџце срџске*, 114/1940, 354/3–4, 294–296.

Поповић, Павле. *Југословенска књижевност*. Прир. Ненад Љубинковић. Сабрана дела, 9. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1999.

Пријовијејка српских писаца из Хрватске, антологија. Прир. Душан Иванић. Загреб: СКД Просвјета, 2004.

Секулић, Исидора. „Мој пријатељ Тонислав Малвасија. Приповетка Ника Бартуловића“. *Српски књижевни гласник*, 1940, LX/8, 619–624.

Тартаља, Иво. „Силуета затвореника из 1914“. *Пућ поред знакова*. Источно Ново Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства РС, 2006, 207–211.

Тартаља, Оскар / Tartaglia, Oskar. *Veleizdajnik: (moje uspomene iz borbe protiv crno-žutog orla): u dva dijela*. Zagreb, Split: [s. n.], 1928.

125K

Dušan Ivanić

NIKO BARTULOVIĆ'S LITERARY IDENTITY (IES)

Summary

With the idea of the cultural unity of the Yugoslav people, Niko Bartulović tries to design and establish the Yugoslav nation's identity through his literary and political engagement. As a critic, he writes about the authors originating from Slovenian, Croatian, and Serbian traditions. Having moved to Belgrade, he edits several newspapers, cooperates in *Letopis Matice srpske* and *Serbian Literary Gazette*, and publishes novels and collections of short stories. However, upon the SFRY disintegration, the Yugoslav tradition was "banished" from Culture of Remembrance, although the existence of that tradition or its traces can not be disputed until our time. Bartulović the narrator is closely related to the nationalist images of people and place-related opportunities (like Matavulj's coastal motifs), while when it comes to Belgrade topics, he makes a transition in fantasy, full of satirical allusions and inventions on modern society. According to the author, Bartulović's writing is an example of the connection between Serbian and Croatian literature and their Yugoslav framework, and hence one of the markers towards overcoming their modern disconnection and intolerance.

Keywords: Bartulović, the literature of Serbs and Croats, Yugoslavism, Andrić, narrator

